Romanoslavica vol. XLVI, nr. 1

KOMUNIKATÍVNE VYUČOVANIE SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA A JAZYKOVÁ KOMPETENCIA

Silvia LIHANOVA

In der kommunikativ orientierten Fremdsprachendidaktik wird versucht, pragmatische Lernziele in Bezug auf genau definierte Lernende und deren kommunikative Bedürfnisse zu bestimmen. Um diese Ziele zu erreichen, sollte man sich mit der Theorie der Kommunikation beschäftigen.

Schlüsselwörter: Kommunikation, kommunikative Sprachkompetenz, Performanz, Sprachakt, kommunikatives Handeln, Diskurs

Každá zmena spoločenského poriadku v nemalej miere ovplyvní aj systém výchovy a vzdelávania, pretože medzi spoločnosťou, výchovou a vzdelávaním existuje vzájomné prepojenie. Školy pripravujú deti, mládež i dospelých na život a prácu nielen v súčasnosti, ale aj v budúcnosti, preto je nevyhnutné predvídať vývoj spoločnosti a koncepciu výchovy a vzdelávania navrhovať tak, aby bola schopná reagovať na zmeny, ktoré sa odohrávajú v 21. storočí, ako napríklad prechod od industriálnej spoločnosti k informačnej, prudký vedecko – technický rozvoj, explózia informácií, ktoré vyvolávajú stále väčšie protirečenie medzi obmedzenou kapacitou ľudskej pamäti absorbovať explozívne narastajúce informácie, ktoré sa rýchlo menia a zastarávajú. Vzdelávacím inštitúciám veľmi silno konkurujú atraktívne prostriedky ako médiá a elektronické zdroje (osobné počítače, multimédiá, internet).

Jedným z kľúčových trendov vzdelávania je získavanie kompetencií. Pojem kompetencia sa používa nielen v odbornom, ale aj v bežnom jazyku. Jeho význam nie je jednoznačný a často sa ním označujú schopnosti, zručnosti, spôsobilosti. Za kompetenciu sa vo všeobecnosti považuje schopnosť činnosti, ktorú charakterizuje výkon v určitej konkrétnej oblasti.

V rámci súčasného trendu komunikatívneho vyučovania cudzích jazykov, a patrí medzi ne aj slovenský jazyk, dominuje komunikatívna kompetencia. H. Borsuková venuje tejto problematike pozornosť v súvislosti s rozvíjaním odbornej komunikácie v jazykovom vyučovaní na vysokých školách. (In H. Borsuková, IV. Sborník prací,

BDD-A24158 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:03:42 UTC)

2008).

Rozvíjanie komunikatívnej pedagogiky významne ovplyvnili autori ako K. Bung, R. Richterich, J. Trim, D.A. Wilkins, G. Neuner, H., E. Piepho, R. Lado, J. Habermas, D. Hymes, ktorí pohotovo reagovali na ekonomické i geopolitické zmeny v Európe. Migrácia obyvateľstva v Európe bola pre odborníkov komunikatívnej didaktiky výzvou, ktorá vznikla na základe rastúcej potreby ovládať cudzie jazyky, definovať nové ciele. Východiskom sa stali pragmatické ciele jazykovej komunikácie. Podľa Wunderlicha (1970) pragmatická lingvistika chápe jazyk ako osobitnú formu ľudského konania. „Jazykové konanie" sa preto musí chápať a skúmať v jeho sociálnej nejazykovej situácii. Pragmatická lingvistika súvisí s rôznymi vednými disciplínami, ako sú psychológia, sociológia, filozofia, ale aj lingvistika. V nemalej miere ju ovplyvnila teória „jazykového aktu", ktorá hovorí, že pri hovorení sa vydávajú a plnia rozkazy – položiť otázku, vyjadriť želanie – podľa určitých pravidiel: „Hovorenie je pravidlami riadená forma správania." (Searle,29).

Teóriu rečových aktov rozvíjali predovšetkým filozofi J.R. Austin a J.L. Searle. (In G. Neuner, 1993, 153). V svojich prácach proces komunikácie popisovali v kategóriách základných jednotiek – rečových aktov, čo poskytlo pohľad na funkciu jazyka a pragmatiku jazyka, z čoho vyplýva vzťah komunikanta voči jazykovým znakom. Túto teóriu ďalej rozvinul Fraser (In R. Repka, 1997), ktorý na základe teórie aktov vymedzil ako doménu pragmatiky teóriu jazykovej komunikácie. V svojej teórii presne vymedzuje, čo znamená niečo vysloviť a pokračuje v presnejšej charakteristike Austinových rečových aktov. Povedať niečo vyjadruje zmysel vypovedanej vety, identifikáciu objektov, procesov a vzťahov reálneho sveta, doslovné a figuratívne používanie jazyka. Komunikácia je však viac ako identifikácia podstaty vecí reálneho sveta, či už v doslovnom prevedení alebo figuratívne s naznačením riešenia viacvýznamovosti. Nie je iba záležitosťou pojmových abstrakcií, ale aj špecifických funkcií, ako napr. komunikačný zámer: ponuka, pozvanie, žiadosť, oznam, sľub. Ide o postoj, ktorý hovoriaci zaujíma voči propozičnému obsahu vzhľadom na sociálnu interakciu. Tento postoj sa odborne nazýva ilokučný akt. Austin poznamenáva, že ilokučné akty sa relizujú za určitých podmienok. Každý postoj kladie určité obmedzenia na propozičný význam. Propozičný význam vety je operačným základom, ku ktorému sa pridáva informácia navyše. Okrem propozičných a ilukačných významov Austin používa aj tretí aspekt používania jazyka perlokučné akty. Sú to rozličné účinky prehovoru na hovoriaceho (presvedčiť, prekvapiť, nudiť, uraziť, ...), ktoré môže, ale nemusí mať hovoriaci v úmysle.

Skúmaním problematiky jazykovej komunikácie a jej mnohostranných vzťahov medzi prirodzeným jazykom a kultúrou vzniklo viacero nových pojmov ako napr. už spomenutý rečový akt, ilokučný akt, ale pre didaktiku cudzích jazykov má kľúčový význam komunikatívna kompetencia. Teoretické základy tohto pojmu položil Hymes ako lingvista, ktorý v pojme komunikatívna kompetencia zahŕňa dva teoretické aspekty:

BDD-A24158 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:03:42 UTC)

sociolingvistický (znalosť jazyka) a psycholingvistický (model performancie). (In Repka, 47) Rovnako Habermas (In Piepho, 1974, 11) ako vedec spoločensko – vedných disciplín v svojej „Teórii komunikatívnej kompetencie“ používa tiež rovnaké formulácie. Psycholingvistika, sa podľa neho zaoberá psychickými dispozíciami a jazykovým úmyslom (zámerom) hovoriaceho, sociolingvistika, popisuje spoločenský kontext rečových aktov. Univerzálna zákonitosť sa dá určiť, keď sa predpokladá, že existujú generatívne pravidlá, ktoré vytvárajú hovorovú komunikáciu prostredníctvom aktivizácie vhodných jazykových prostriedkov. Habermas stanovuje zaujímavý protiklad dvoch pozícií hovorenej komunikácie, síce veľmi abstraktne a hypoteticky, - podľa neho potrebným nástrojom je „škálovanie“ jazykového úmyslu a jazykovej funkcie a súčasne z angloamerickej lingvistiky prinesený pojem „diskourse“ . Autor rozlišuje totiž komunikatívne konanie a „diskurs“. Za komunikatívne konanie považuje stotožnenie sa hovoriaceho s témou, s rámcovou situáciou a so spoločenskými zvyklosťami, kým „diskurs“ znamená problematický pokus dorozumenia, pričom reč sama vysvetľuje, vytvára, vyzdvihuje a člení významové súvislosti.

Koncepcia komunikatívnej kompetencie vyvolala reakcie odborníkov a problematika komunikatívnej pedagogiky sa stala predmetom bádania alebo inšpirácie rovnako pre jazykovedcov ako aj pre spoločensko – vedných odborníkov. Chomsky (In Kochan 1973, 46) sa vo svojej práci „Aspekty teórie syntaxe“ zaoberá problematikou kompetencie a performancie. Veľmi jasne oddeľuje skúmanie systému pravidiel jazyka od skúmania sociálnych pravidiel, ktoré určujú ich kontextuálne používanie. Chomský uvádza rozlišovanie medzi kompetenciou a performanciou. Kompetenciu odvozduje od tichého porozumenia systému pravidiel, performancia sa podľa neho vzťahuje na sociálne použitie systému pravidiel. Kompetencia sa vzťahuje na človeka mimo jeho kontextuálneho vplyvu, performancia sa vzťahuje na človeka pod kontextuálnym vplyvom, ktorý určuje jeho hovorenie. Podľa neho má kompetencia pôvod v čistej prirodzenosti človeka, na druhej strane performancia podlieha sociálnej kontrole, z čoho teda vyplýva, že používanie jazyka (performances) je kultúrne špecifické konanie. Významné postavenie v tejto oblasti získal Hymes, ktorý na základe kritickej analýzy Chomského ponímania dvojdielnosti – kompetencia /performancia komunikatívnu kompetenciu skúma z dvoch teoretických aspektov: sociolingvistického (znalosť jazyka) a psycholingvistického (model performancie), druhý aspekt zahrňuje všetky kognitívne i nekognitívne faktory komunikatívnej kompetencie.

Gramatická kompetencia sa v širšom zmysle chápe ako lingvistická, ktorá nezahŕňa iba morfológiu a syntax, ale aj lexikológiu, fonetiku/fonológiu, znamená ovládanie jazykového kódu v súvislosti s receptívnymi i produktívnymi komunikatívnymi zručnosťami. Sociolingvistická kompetencia má iný charakter. Vyžaduje znalosť sociálneho kontextu, vrátane komunikatívnej situácie. Je schopná posúdiť primeranosť rozhovoru vzhľadom na konkrétnu situáciu. Sociolingvistická kompetencia využíva všetky štyri komunikatívne zručnosti, pretože sa dotýka

BDD-A24158 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:03:42 UTC)

vyjadrovania a chápania sociálnych významov v rôznych sociálnych kontextoch a interpretáciách jazykových foriem. Strategická kompetencia vyplýva z relatívnosti komunikatívnej kompetencie, dotýka sa stratégií, ktoré kompenzujú nedostatočné zvládnutie pravidiel.

Domnievame sa, že takto formulovaný pojem komunikatívnej kompetencie nie je v našej didaktike CJ veľmi známy. Veselý (1980/81, 50) narába s termínom "kompenzačné vyjadrovanie", ktorý korešponduje so strategickou kompetenciou, ale dotýka sa všetkých subkompetencií diferencovane, zahŕňa všetky zručnosti i performačné faktory. „Discourse competence" je vlastne schopnosť tvoriť súvislý prehovor. V rámci tejto kompetencie sa systematizujú viaceré disciplíny – jazykoveda, literatúra, psychológia, sociológia, filozofia, v ktorých sa stretávame s pojmami téma, register, žáner, štýl, textová kohézia i koherencia atď.

Z načrtnutého vymedzenia komunikatívnej kompetencie vyplýva zo sústavy štyroch subkompetencií strategická subkompetencia i „discourse competence, ale svojím obsahom sa líšia. Pretože strategická kompetencia má prevažne realizačný charakter, nepatrí medzi vedomosti, ale medzi zručnosti – používať niečo nové. Je súčasťou komunikatívnej performancie, v ktorej prichádza k interakcii kompetencií, na základe čoho vzniká autentická komunikácia. Podobný charakter má i „discours competence", ktorá tiež disponuje schopnosťou produkovať a recipovať text, čo tiež nemožno považovať za záležitosť vedomostí.

Na základe uvedených postojov sme dospeli k záveru, že pre didaktiku CJ má pojem komunikatívna kompetencia s jej súčasťou – komunikatívnou performanciou veľký význam. Je východiskom pri usmerňovaní komunikatívnych aktivít učiacich sa Cj, ale predovšetkým pomáha pri tvorbe performančných požiadaviek v učebných osnovách a pri tvorbe komunikatívnych textov. Čo znamená v praxi pre študujúceho komunikatívna kompetencia?

Ako sme už spomenuli, je to každá zručnosť, ktorá mu umožní v konkrétnej sociálnej alebo rečovej situácii, aj mimo školy, zúčastniť sa primeranými jazykovými prostriedkami komunikácie. Pre jej realizáciu je dôležité, na základe akého hovoreného podnetu a zámeru prebieha, akými prostriedkami disponuje a ako to môže prebiehať.
Podľa V. Lagerovej vyučovanie je komunikatívne vtedy,

– ak sa rečové vyjadrenia konajú v situačných scénach, ktoré učiaci sa sami vyhľadávajú a vytvárajú

– ak je reč o otázkach, textoch, situáciách, o učení a vyučovaní, o systematizovaní, vnímaní a aplikovaní pravidiel,

– ak sa pripúšťa „vnútorný jazyk" – vnútorná reč je jazykový prostriedok, ktorý stojí k dispozícii na momentálnom stupni ovládania jazyka, ak sa vyžaduje chuť hovoriť (napr. otázkami). (V. Lagerová, 2006)

Hlavným cieľom pragmaticky orientovaného vyučovania CJ nie je teda iba sprostredkovanie gramatických a krajinovedných vedomostí, ale aj rozvíjanie

BDD-A24158 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:03:42 UTC)

cudzojazyčných zručností: počúvanie, hovorenie, čítanie, písanie. Historický vývin doby v nemalej miere ovplyvnil požiadavku na zmenu cieľov vyučovania cudzieho jazyka. Z histórie didaktiky vieme, že vyučovanie cudzích jazykov v nemalej miere ovplyvňujú aj koncepcie iných vedných disciplín, ako sú jazykoveda, psycholingvistika, socioligvistika, teória komunikácie. Rozpracovaním teoretickýh poznatkov z konkrétnych vedných disciplín sa zaoberajú didaktici. Podľa H. G. Widdovsona aktvity didaktika CJ sú zacielené na tvorbu relevantných didaktických princípov z informujúcich vedných disciplín, čo je základom pre vznik učebných osnov, učebníc, ba i učebných pomôcok. (In Repka, 54). Na rozvoj cudzojazyčného vyučovania však okrem nových teórií vplýva aj ich overenie v praxi. Pretože medzi teóriou a praxou je interakčný vzťah, potom to znamená, že nové koncepcie vznikajú vo vyučovacej praxi. Podľa Repku (1997, 55) "V procese vznikajú nové metodické postupy, ktoré môžu postupne prerásť do novej metodológie a napokon po rigoróznom zovšeobecnení do novej vyučovacej stratégie."

Zoznam použitej literatúry

Borsuková, H.:Odborná komunikácia v jazykovom vyučovaní. In Odborný jazyk na vysokých školách . IV. Sborník prací z mezinárodní konference. Praha, ČZU, 200

Habermas, J. Theorie der kommunikativen Kompetenz. In Piepho, H.E.: Kommunikative Kompetenz als übergeorgnetes Lernziel im Englischunterricht. Dornburg-Frickhofen: Frankonius – Verlag, 1974

Hymes, D. On communicative competence. In Repka, R. Od funkcií jazyka ku komunikatívnemu vyučovaniu. Bratislava: SAP, 1997

Lagerová, V. Nové médiá vo vyučovaní cudzích jazykov. In Tvorivé využívanie moderných technológií vo vyučovaní cudzích jazykov na školách rozličných stupňov. Trnava, PdFTU, 2006

Neuner, G.; Hunfeld, H. Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterricht. Stuttgart: Metzler, 1976

Repka, R. Od funkcií jazyka ku komunikatívnemu vyučovaniu, Bratislava SAP, 1997

Searle, J.R. Speeck Acts. An Essay the Philosophy of Language. Cambridge. Deutsche Ausgabe: Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. Frrankfurt/ Mein, 1971

Veselý, J. Hlavní rysy současného pojetí vyučování cizím jazykum (1.část). Cizí jazyky ve škole, XXIV – 1980/81

Wunderlich, D. Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik. In Der Deutschunterricht, 1970

BDD-A24158 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:03:42 UTC)